

REUTERS/Ammar Awad

שותפות מפלגה ערבית בשלטון בישראל: שעת מבחן לחברה היהודית והערבית

אפרים לביא, מאיר אלרן, ח'דר סואעד, אילהם שחברי, ג'וני עיסא

על רקע משבר פוליטי מתמשך שלא אפשר לכונן קואליציה ולהקים ממשלה, התפתח תהליך של הפיכת הקול הערבי ללגיטימי בעיני רוב המפלגות היהודיות, מהימין ומהשמאל־מרכז. התהליך החל מצד גוש מפלגות המרכז־שמאל, נמשך כניסיון נמרץ של מנהיג הליכוד בנימין נתניהו לקרב אליו את הציבור הערבי לשם השגת רוב בכנסת, והגיע לשיאו עם חתימת רע"ם על הסכם קואליציוני להקמת ממשלה. המפלגות הערביות, שבמשך השנים העדיפו לא להיכנס לקואליציה ממשלתית מטעמים אידיאולוגיים, נעשו קשובות יותר לציפיות הציבור הערבי מהן – להשתלב בתהליכי קבלת ההחלטות במדינה ולדאוג לצרכיו האזרחיים החיוניים. המפלגות הערביות והיהודיות עמדו במבחן העימותים האלימים שהתרחשו בין ערבים ויהודים בישראל בימי החגים המוסלמיים והיהודיים (אפריל-מאי 2021) ומבצע "שומר החומות" ברצועת עזה, ועלה בידן לקיים שיתוף פעולה פוליטי הלכה למעשה. המאמר נועד להעריך אם נפרצה הדרך לשותפות יהודית-ערבית על בסיס אזרחי ופוליטי, שאינה רק תוצאה של נסיבות ואינטרסים פוליטיים זמניים.

מילות מפתח: ישראל, יחסי יהודים-ערבים, מפלגות ערביות, התנועה האסלאמית, שילוב

התלבטויות הערבים בשאלת השותפות הפוליטית עם מפלגות יהודיות

למעט הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית ותנועת אבנא אל-בלד ("בני הכפר"), הדוגלים בהחרמה מוחלטת של המערכת הפוליטית היהודית-ציונית, יתר המפלגות הערביות דוגלות בגישה שלפיה זהותן הערבית הפלסטינית אינה מצדיקה החרמה של הבחירות לכנסת, ושעליהן להמשיך לייצג את הציבור הערבי בתוך המערכת הפוליטית הישראלית. עם זאת, המפלגות הערביות שונות זו מזו מבחינה אידיאולוגית והן מחזיקות בדעות מנוגדות בשאלת דפוס שיתוף הפעולה הפוליטי עם המפלגות היהודיות ואפשרות ההשתלבות בקואליציה. הנחת המוצא של המפלגות הערביות היא שאין הבדלים מהותיים בין הימין, השמאל או המרכז בישראל באשר לגישתם המפלגה והמדירה כלפי החברה הערבית. עם זאת, הכרעתן להיות חלק מהמערכת הפוליטית הישראלית מעמידה אותן בפני השאלות הבאות: כיצד לקיים את האיזון בין הדאגה לצורכי הציבור הערבי ובין התייחסותן הפוליטית והערכית לסכסוך הישראלי-פלסטיני הנמשך, וכיצד נכון לקיים את שיתוף הפעולה עם המפלגות היהודיות.

ההבדלים המתוארים לגבי גישות המפלגות הערביות בשאלת ההשתלבות בקואליציה עם מפלגות יהודיות הציפו את השאלה לגבי ייעודן ומהות הימצאותן בכנסת, ואילו מטרות בכוונתן להשיג בפעילותן הפרלמנטרית: האם להגשים מטרות אידיאולוגיות כמו ביטול הגדרתה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית והפיכתה למדינת כל אזרחיה, או לקדם נושאים אזרחיים החיוניים לקידומה והתפתחותה של החברה הערבית.

לדידה של מפלגת חד"ש, על הערבים הפלסטינים כמיעוט ילידי בישראל להיאבק על שינוי אופייה היהודי-ציוני של מדינת ישראל כתנאי הכרחי להפיכתה למדינה דמוקרטית, ולכונן אותה מחדש באופן צודק יותר עבור כלל האזרחים. חד"ש דוגלת באופן מסורתי בפעילות פרלמנטרית משותפת של ערבים ויהודים ומעדיפה לנצל את כוחה הפוליטי בכנסת באמצעות שילוב הנציגים הערבים בוועדות השונות, כדי לקדם את ענייני החברה הערבית. היא אינה רואה אפשרות לשיתוף פעולה פוליטי עם מפלגות הימין שכן ערכיהן, לגישתה, מתבטאים בלאומנות, בידול לאומי ואף גזענות. שיתוף פעולה כזה ייתכן מבחינתה רק עם מפלגות מן השמאל והמרכז, כדי לכונן עתיד יהודי-ערבי משותף על בסיס ערכים של צדק, שוויון, דמוקרטיה, שלום ושותפות.

מפלגת בל"ד, המייצגת את הזרם הלאומי הערבי-פלסטיני הדוגל באחדות פלסטינית במסגרת פוליטית אחת, חותרת בשלב ראשון להסדר דו-לאומי בתוך המדינה ורואה את משימתה הפוליטית בהפיכת ישראל ל"מדינת כל אזרחיה". המפלגה מכירה בישראל כמציאות נתונה ואינה פוסלת שיתוף פעולה פוליטי ערבי-יהודי ברמה הטקטית, אך דוחה כל אפשרות להשתלבות בקואליציה ממשלתית ומתנגדת בעקביות להמליץ על מועמד יהודי ציוני לראשות הממשלה.

למרות שעבור חד"ש ובל"ד הפוליטיקה הפרלמנטרית היא אמצעי לקידום מטרותיהן האידאולוגיות, הרשימה המשותפת שבמסגרתה הן התמודדו בבחירות לכנסת ה-24 התחייבה בפני הציבור הערבי להתמקד בפעילותה בכנסת בנושאי פנים: בריאות, חינוך, דיור, תעסוקה, מיגור האלימות והפשעה. גם מפלגת תע"ל, הדוגלת בשוויון אזרחי מלא לערבים ויהודים, צידדה בעמדה זו ובחרה להתמודד בבחירות במסגרת הרשימה המשותפת.

לעומת המפלגות חד"ש, בל"ד ותע"ל החילוניות, מפלגת רע"ם האסלאמית-דתית צידדה בגישה שנועדה למצות את האפשרויות לשיתוף פעולה עם מי מהגושים של המפלגות היהודיות ולהשתלבות בקואליציה ממשלתית. לדעת רע"ם, יהיה זה תמים מצד הערבים בישראל לחתור לשינוי מהותי של אופי המדינה או לצפות שהמדינה תעניק להם שוויון זכויות מלא, ולגזור על עצמם המשך ישיבה באופוזיציה עקרה כל עוד הכיבוש הישראלי נמשך. בראייתה, הצגת דרישות צודקות על ידי המפלגות הערביות אינה מועילה אם לא עולה בידן לקדם הלכה למעשה, ולכן יש לעבור מפוליטיקה של מחאה לפוליטיקה שמניבה תוצאות מעשיות. בהתאם לכך, אם ממילא אין הבדל אמיתי בין המפלגות היהודיות, יש לנקוט גישה מעשית ולחבור לכל ממשלה, גם אם ימנית, כדי לקדם ביעילות את האינטרסים האזרחיים החיוניים של החברה הערבית כמו טיפול בבעיית האלימות, פתרונות דיור, תעסוקה, תקציבים וכדומה.

גישתה זו של רע"ם הניבה לה הישג אלקטורלי נאה בבחירות לכנסת ה-24. המפלגה נהנתה מתמיכה גבוהה ביישובים הבדואיים בנגב ובגליל ושמרה על כוחה עם ארבעה מושבים. לעומת זאת, חלה ירידה משמעותית בכוחן של שלוש מפלגות הרשימה המשותפת: חד"ש ובל"ד איבדו שני מושבים כל אחת ותע"ל איבדה מושב אחד. בכך נפגע מעמדה של חד"ש, שנהנתה עד כה מהגמוניה במערכת הפוליטית הערבית כמפלגה הגדולה שקבעה לאורך שנים את סדר היום בחברה הערבית.

נשיא המדינה, בצעד חסר תקדים, להטיל את המנדט להרכבת הממשלה על יו"ר מפלגת כחול-לבן. אולם הרשימה המשותפת נחלה אכזבה מסירובה של כחול-לבן להישען עליה לצורך הקמת קואליציה בראשותה. לקראת הבחירות לכנסת ה-24 ולאחר האכזבה מכחול-לבן קרא ראש רע"ם מנצור עבאס לעמיתיו ברשימה המשותפת לקבל החלטה על נכונות עקרונית להשתלב בכל קואליציה שתקום, גם אם תהא זו ממשלת ימין, בתמורה לקידום הצרכים החיוניים של הציבור הערבי. הוא הציע שמפלגות הרשימה המשותפת יענו להלכי הרוח הפרגמטיים בציבור ולא יישארו כבולות בגישתן האידיאולוגית-לאומית, שאינה מאפשרת גמישות פוליטית. עבאס החל ליזום מהלכים שנועדו לקדם שיתוף פעולה עם הליכוד בתחומים חברתיים חיוניים כמו ההתמודדות עם האלימות והפשיעה והארכת תוכנית החומש לפיתוח החברה הערבית (922). גישתו נשענה על היותו איש התנועה האסלאמית, המדגישה מלכתחילה את ההיבט הדתי והחברתי על פני זה הלאומי. לאחר שהצעה להצניע את ההיבט הלאומי-פלסטיני נדחתה בתוקף על ידי הרשימה המשותפת, גילתה רע"ם נכונות לשלם את מחיר הפילוג בעבור גישתה זו והתמודדה בבחירות לכנסת ה-24 בנפרד ממנה.

מעבר להתפתחויות אלה קמה לקראת הבחירות לכנסת ה-24, לראשונה, רשימה ערבית ("יחד", Leq) שהצהירה על הכרתה בישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, ובכך נתנה לגיטימציה לשיתוף פעולה פוליטי מעשי עם המפלגות היהודיות ולהעלאת הסיכוי להתקבל לקואליציה ממשלתית. ראש הרשימה, הפעיל החברתי מוחמד דראושה, הצהיר כי הוא אינו רואה סתירה בין היות ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית לבין מתן שוויון זכויות מלא לאזרחיה ברוח מגילת העצמאות. "יחד" הודיעה על כוונתה לקיים שיתוף פעולה פוליטי עם מפלגות מרכז ציוניות כדי להשתלב בתהליכי קבלת ההחלטות במדינה. לקראת קיום הבחירות פרשה "יחד" מהמרוץ נוכח הערכתה שלא תעבור את אחוז החסימה. התפתחויות אלה במערכת הפוליטית הערבית התרחשו במקביל למשבר הפוליטי המתמשך, שאליו נקלעו גושי המפלגות היהודיות היריבות מימין ומהמרכז שמאל בניסיונותיהן לכוון קואליציה ממשלתית. הבחירות החוזרות והתיקו הנמשך בין הגושים המחישו את הפוטנציאל הקריטי של הקול הערבי עבורם. שני הגושים החלו לתור אחר קולות בציבור הערבי על מנת להטות את הכף לטובתם, ולצורך כך השמיעו מסרים מתונים כלפיו, לרבות האפשרות לשילוב מפלגות ערביות בקואליציה ממשלתית והתחייבויות לקדם תחומים החיוניים לציבור הערבי כמו חינוך, כלכלה וביטחון פנים.

ההבדלים המתוארים לגבי גישות המפלגות הערביות בשאלת ההשתלבות בקואליציה עם מפלגות יהודיות הציפו את השאלה לגבי ייעודן ומהות הימצאותן בכנסת, ואילו מטרות ככוונתן להשיג בפעילותן הפרלמנטרית: האם להגשים מטרות אידיאולוגיות כמו ביטול הגדרתה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית והפיכתה למדינת כל אזרחיה, או לקדם נושאים אזרחיים החיוניים לקידומה והתפתחותה של החברה הערבית. ראשי הרשימה המשותפת לא השמיעו עמדה עקרונית ברורה לגבי ייעודם בכנסת, אף כי קיימו משא ומתן קואליציוני עם גוש המרכז-שמאל, ובעקבות הבחירות לכנסת ה-23 המליצו בפני הנשיא על יו"ר הגוש בנימין גנץ לראשות הממשלה. עם זאת, הם מתחו ביקורת חריפה על רע"ם, אשר החליטה לאמץ גישה נבדלת מהגישה המסורתית של המפלגות הערביות – לא לשחק פעולה עם ממשלה ישראלית כל עוד הכיבוש נמשך.

לדעת רע"ם, כנסת ישראל אינה המקום להשגת מטרות אידיאולוגיות, ויש לנסות לקדם במסגרות אחרות כמו פעילות ציבורית, חברתית וחינוכית. לדידה, על המפלגות הערביות להכיר בגבולות המשחק הפוליטי בתוך הכנסת, מאחר שחבריהן נשבעים אמונים למדינת ישראל ולחוקיה, אשר מגדירים את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. בהתאם לכך בחרה רע"ם להשתתף בגלוי בשיחות משא ומתן קואליציוני שבמרכזן סדר יום אזרחי, לנצל את האפשרות לשמש "לשון מאזניים" ולהצטרף בצעד חסר תקדים לקואליציה ממשלתית, ולשאת באחריות קולקטיבית להחלטות הממשלה, גם בלי לשאת בתפקידי שרים.

נסיבות העלייה בלגיטימיות הפוליטית של המפלגות הערביות

כאמור, לקראת הבחירות לכנסת ה-23 ולכנסת ה-24 חלה עלייה בלגיטימיות הפוליטית של המפלגות הערביות בעיני מפלגות יהודיות. מקורה של התפתחות זו בשילוב לחץ שהופעל על המפלגות הערביות מלמטה, מהחברה הערבית, לסלול את דרכן לקואליציה ממשלתית לצרכים פרגמטיים אזרחיים, עם האילוץ שאליו נקלעו המפלגות היהודיות היריבות מימין (הליכוד והחרדים) ומהמרכז-שמאל, בעקבות המשבר הפוליטי והזדקקותן לקול הערבי כדי לכוון ממשלה.

הרשימה המשותפת על מרכיביה (חד"ש, תע"ל, בל"ד, רע"ם) ביקשה להיענות לציפיות הציבור להיחלץ ממקומה הקבוע באופוזיציה בכנסת ולהיות שחקנית משפיעה בפוליטיקה, באמצעות השתתפות אקטיבית בתהליכי קבלת ההחלטות. עלה בידה למקסם את כוחה בכנסת ה-23 (15 מנדטים) והיא המליצה בפני

אפשרות לקדם את הלגיטימיות הפוליטית שלהן, לקראת כניסה אפשרית לקואליציה ממשלתית.

ואולם, העלייה בלגיטימיות של המפלגות הערביות לא הייתה תוצאה של תהליך טבעי וממושך שהגיע לידי הבשלה. היא התרחשה כתגובה למשבר פוליטי חסר תקדים סביב המשך שלטונו של ראש הממשלה, מנהיג הליכוד, שלא אפשר למפלגות הימין ולמפלגות השמאל-מרכז לכונן ממשלה והביא לארבעה סבבי בחירות זה אחר זה. משמעות הדבר היא שהלגיטימיות הפוליטית של הקול הערבי היא שברירית ואינה עומדת בפני עצמה, שכן כאשר יתחולל פיוס פנימי בין מפלגות הימין, המפלגות הערביות לא תהיינה חיוניות עבורן לצורך הקמת קואליציה. כך גם במקרה שתורכב ממשלה ממפלגות יהודיות מהימין והמרכז. סביר להניח כי במצב זה תישחק הלגיטימיות של המפלגות הערביות ואולי אף תיעלם. זאת ועוד: הלגיטימיות של המפלגות הערביות נועדה בעיני המפלגות היהודיות להיות מצומצמת למדי. למעשה, גם מנקודת מבטן גם של המפלגות הערביות מדובר בתמיכה בקואליציה מבחוץ ואף רק על ידי הימנעות מהצבעה, ולא בהשתתפות בממשלה עם אחריות קולקטיבית להחלטותיה ונשיאה בתפקידי שרים. המפלגות הערביות המיוצגות כיום בכנסת אינן מכירות בישראל כמדינה יהודית ואינן מתנערות מזיקתן לעם הפלסטיני, שנחשב לאויב בעיני רוב הציבור היהודי במדינה. ציבור זה סבור כי אזרח ערבי שמגדיר את עצמו כ"ערבי פלסטיני בישראל" לא יוכל להיות נאמן למדינה ולחוקיה, ועל כן הוא ממשיך להפנות את גבו לאפשרות הענקת לגיטימציה פוליטית לחברה הערבית. בסקר המכון למחקרי ביטחון לאומי (נובמבר 2020) נמצא כי כמעט 60 אחוזים מהציבור היהודי מסכימים שאין להקים ממשלה עם המפלגות הערביות, וסקר המכון הישראלי לדמוקרטיה (מאי 2021) העלה כי רק כ-30 אחוזים מהציבור היהודי תומכים בהקמת ממשלה בהשתתפות המפלגות הערביות. ניתן להניח, על כן, שמפלגות מגוש הימין יימנעו בעתיד ככל שיוכלו מלכלול את המפלגות הערביות בקואליציה. צפוי שהן ידחו את הפרגמטיזם של המפלגות הערביות, גם אם הן מוכנות למלא את רוב הדרישות עבור החברה הערבית בתחום האזרחי-ציבורי.

פרגמטיזם, לגיטימיות ושותפות פוליטית ערבית-יהודית – מבט לעתיד

ההתפתחויות בקרב החברה הערבית בישראל ומנהיגותה הפוליטית משקפות את העליונות של גישת הריאליזם על פני שיקולים אידיאולוגיים או מוסריים. גישה זו היא מטבע הוויית הפיכה, משום שהיא תלויה בקשר נסיבתי זמני

הנה כי כן, לקראת הבחירות לכנסת ה-24 ולאחר שנים ארוכות של החרמה, הבשילה בקרב המפלגות היהודיות ההכרה בצורך להיעזר בקול הערבי, גם אם משמעותו שיתוף פעולה קואליציוני עם נציגים ערבים בכנסת. בקרב מפלגות **המרכז-שמאל** העמיקה והלכה ההבנה שהן תלויות באופן מוחלט במפלגות הערביות לשם הקמת קואליציה בראשותן, ולכן התגבשה אצלן הסכמה לשיתוף מפלגות ערביות בקואליציה. הזרם המרכזי של **גוש הימין** (הליכוד והחרדים) השלים גם הוא, בתוקף הנסיבות, עם הצורך בתמיכה של מפלגה ערבית בקואליציה בראשותו, ובכך נתן לגיטימציה משמעותית, גם אם מוגבלת, לאפשרות זו.

לעומת מפלגות המרכז-שמאל והזרם המרכזי של גוש הימין (הליכוד), מפלגות הציונות הדתית הביעו התנגדות תקיפה להקמת קואליציה ממשלתית בתמיכת מפלגה ערבית. לטענתן, חברי הכנסת הערבים הם תומכי טרור שאינם מכירים בישראל כמדינה יהודית, ועל כן אינם יכולים להיות שותפים פוליטיים לגיטימיים. מבחינתן, רע"ם היא סניף של תנועת האחים המוסלמים השוללים את זכות קיומה של ישראל, ולכן אין לראות בה מפלגה לגיטימית להקמת קואליציה ממשלתית, גם אם מפלגות הימין שריות במשבר פוליטי ועלולות לאבד את השלטון. לדידן, שיתוף פעולה עם רע"ם הוא חציית קו אדום וחזרה אסורה על המקרה של ממשלת רבין השנייה, שנשענה על "גוש חוסם" של מפלגות ערביות והובילה להסכם אוסלו.

העלייה בלגיטימיות של המפלגות הערביות לא הייתה תוצאה של תהליך טבעי וממושך שהגיע לידי הבשלה. היא התרחשה כתגובה למשבר פוליטי חסר תקדים סביב המשך שלטונו של ראש הממשלה, מנהיג הליכוד, שלא אפשר למפלגות הימין ולמפלגות השמאל-מרכז לכונן ממשלה והביא לארבעה סבבי בחירות זה אחר זה

העלייה בלגיטימיות הפוליטית של המפלגות הערביות: פריצת דרך או אפיזודה חולפת?

שאלת הלגיטימיות של המפלגות הערביות הפכה לראשונה לסוגיה מרכזית על סדר היום הלאומי. המפלגות היהודיות נאלצו לדון בשאלה זו ולנקוט עמדה כלפיה ולהסבירה. עצם העלאת השאלה והדיון בה ביטלו את החרם ארוך השנים על שיתופן של המפלגות הערביות בשיחות המשא ומתן הקואליציוני ואת המסורת של הדרתן הפוליטית. הדבר העניק למפלגות הערביות

המנהיגות הפוליטית הערבית, המפולגת בכלל וגם בסוגיית ההשתלבות הפוליטית, תצטרך לקיים שיח בנושאים אלה בתוכה ועם הציבור הערבי. יהיה עליה ללבן שאלות יסודיות וקשות הנוגעות להשתלבות בחברה הישראלית, תוך שמירה על הזהות הלאומית ועל איזונים בין זהות אזרחית ובין זהות אתנית-תרבותית.

החברה הערבית משולבת כיום בכל תחומי החיים והתשתיות במדינה. תרומתם של אנשי הרפואה והבריאות הערבים במאבק במגפת הקורונה ובמאמצים להצלת חיים היא בולטת וחיונית. גילויי הסולידריות והנכונות להגיש סיוע לציבור היהודי על רקע אסון הר מירון ובמקרים אחרים בעבר הם כנים ומעוררי הערכה. לכן, אין לאפשר גזענות וכל סוג של הדרה – חברתית, כלכלית או פוליטית – כלפי הציבור הערבי, אלא יש לטפח סולידריות ושוויון בכל התחומים. על מנהיגים ואישי ציבור יהודים וערבים להוקיע בקול רם וברור את תופעות השנאה והגזענות, ולשלב במערכת החינוך תוכניות להתמודדות יעילה עימן.

ככלל, החברה הערבית הוכיחה את נאמנותה למדינה ולחברה הישראלית במשך השנים. היא אימצה דרכים בלתי אלימות לבטא את זהותה הלאומית ואת מצוקותיה, והתמקדה בדרישה לשינוי במדיניות כלפיה על מנת לאפשר את תהליכי השתלבותה במרקם החיים במדינה. בעימותים האלימים בימי הרמדאן ועיד אל-פיטר (אפריל-מאי 2021), שגלשו מתקריות בהר הבית ובמזרח ירושלים אל תוך הערים המעורבות, החברה הערבית ורוב מנהיגותה הפוליטית גילו איפוק ואחריות. הן לא נגררו להתפרעויות שבהן היו מעורבים צעירים משולי החברה הערבית וקבוצות קיצוניות מקרב הימין היהודי. יו"ר רע"ם הגדיל לעשות כאשר ביקר בבית כנסת שהוצת בעיר לוד והציע להשתתף בתיקון הנזקים שנגרמו לבתי הכנסת.

מוקדם עדיין להעריך את ההשפעה שתהיה לאירועים קשים אלה בטווח הארוך – על יחסי יהודים-ערבים ועל מגמת ההשתלבות של הערבים במרקם החיים הישראלי. עם זאת, בשלב זה נראה כי המפלגות הערביות והיהודיות צלחו את מבחן המהומות ועלה בידן לקיים שיתוף פעולה פוליטי הלכה למעשה. הצלחתה של הממשלה החדשה עשויה לתרום ליכולתם המשותפת של ערבים ויהודים בישראל להתגבר על המשבר ולהתייחס אליו כאל הזדמנות לפריצה קדימה.

כעיקרון, על הממשלה להימנע מלהעניש את כלל החברה הערבית בשל עימותים אלה ולהתמקד

ובניתן להסתלק ממנה אם לא תישא פירות. שורשיה של הגישה נטועים בתמיכה מבחוץ בממשלת רבין השנייה בעקבות הסכם אוסלו ובפיצול בתוך התנועה האסלאמית בשנת 1996, כאשר הפלג הדרומי החליט להתמודד בבחירות לכנסת. הפרגמטיזם של המפלגות הערביות כיום ונכונות המפלגות היהודיות להכיר בלגיטימיות הפוליטית שלהן הם בבחינת פריצת דרך תודעתית בשני הצדדים, היוצרת סיכוי להמשכיות. ראוי לציון בהקשר זה העובדה שהרשות הפלסטינית אינה מגנה ואינה מוקיעה את החברה הערבית בישראל על כך שמעייניה נתונים לנסיבות חייה במדינת ישראל ולצורכי הקיום הבסיסיים שלה.

הציבור הערבי הוכיח שהוא מעוניין לקדם באופן מעשי את השתלבותו בחברה הישראלית בתחומי החיים השונים. הוא נתן אור ירוק לנציגיו בכנסת לנטוש את שורות האופוזיציה ולהשתלב בהנהגת המדינה הלכה למעשה. המפלגות הערביות ערות להלכי רוח אלה בחברה הערבית, אך הן גם מודעות למניפולציות הפוליטיות של המפלגות היהודיות כלפיהן ורגישות לפגיעה במעמדן הציבורי ובהדרתן הנמשכת. הן התקשו עד כה לאמץ נוסחה מוסכמת בשאלת שיתוף הפעולה הפוליטי עם המפלגות היהודיות, שתהא כרוכה באימוץ סדר יום אזרחי ובדחיית הדיון בסוגיות הלאומיות. הן נקלעו למשבר שהביא לפילוג ולפגיעה משמעותית בכוחן הפרלמנטרי (ירידה מ־15 מנדטים ל־10) ובאפשרותן להבטיח לציבור הערבי כיש ביכולתן לקדם את האינטרסים החיוניים שלו.

המנהיגות הפוליטית הערבית, המפולגת בכלל וגם בסוגיית ההשתלבות הפוליטית, תצטרך לקיים שיח בנושאים אלה בתוכה ועם הציבור הערבי. יהיה עליה ללבן שאלות יסודיות וקשות הנוגעות להשתלבות בחברה הישראלית, תוך שמירה על הזהות הלאומית ועל איזונים בין זהות אזרחית ובין זהות אתנית-תרבותית. מדובר בהבניית שיח חדש, עמוק וממושך בחברה הערבית, העשוי אולי להוביל לגיבוש תפיסה מעודכנת – שוודאי לא תהיה מוסכמת על כל המפלגות וכלל הציבור הערבי – של יעדים אסטרטגיים מוסכמים שניתן יהיה לממשם באמצעות מנהיגים פוליטיים וחברתיים, יחד עם פעילי החברה האזרחית, אנשי רוח ואקדמיה. שיח כזה, שיחדש את האמון במערכת הפוליטית ובמדינה ומוסדותיה, עשוי לבלום את הירידה העקבית בשיעורי ההצבעה של האזרחים הערבים בבחירות לכנסת ולהביא למימוש פוטנציאל הכוח האלקטורלי של החברה הערבית. או אז, השתלבות המפלגות הערביות בממשלה עשויה להתקבל כלגיטימית ולא כתוצאה של נסיבות ואינטרסים פוליטיים זמניים.

אלוף־משנה (מיל") ד"ר אפרים לביא הוא מזרחן ועמית מחקר אורח במכון למחקרי ביטחון לאומי. בשנים 2007–2020 ניהל את מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום באוניברסיטת תל אביב. תחומי מחקר מרכזיים כיום: החברה והפוליטיקה הערבית־פלסטינית בישראל והסכסוך הישראלי־פלסטיני. lavieeph@gmail.com

תת־אלוף (מיל") ד"ר מאיר אלרן הוא חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי וראש התוכנית לחקר החזית האזרחית. במהלך שירותו בצה"ל שימש בתפקידים שונים באגף המודיעין, ובתפקידו האחרון היה סגן ראש אמ"ן. ד"ר אלרן הוא המייסד וראש התוכנית לתואר שני במנהל ובמדיניות ציבורית בהתמחות בביטחון לאומי, במחלקה למנהל ולמדיניות ציבורית במכללת ספיר. meiryelran@gmail.com

ד"ר אילהם שחברי היא פוסט־דוקטורנטית במכון למחקרי ביטחון לאומי במסגרת תוכנית עמיתי ניובאואר. במסגרת זו היא חוקרת את היחסים בין הרוב היהודי למיעוט הערבי בישראל. בתפקידה האחרון הייתה מרצה עמיתה למזרח תיכון וטורזים באוניברסיטת סלפורד, בריטניה. illishahbari@gmail.com

ג'וני עיסא הוא חוקר (מלגאי ניובאואר) במכון למחקרי ביטחון לאומי, דוקטורנט במחלקה ליחסים בין־לאומיים באוניברסיטה העברית בירושלים ובעל תואר שני ביחסים בין־לאומיים מאוניברסיטה זו. עבודת הדוקטורט שלו עוסקת בהתנהגות צבאית בזמן משבר. עיסא אף מרצה בקורסים בנושא הפוליטיקה של המזרח התיכון בבית הספר לתלמידים מחו"ל ע"ש רוטברג באוניברסיטה העברית. jony.essa@mail.huji.ac.il

ח'דר סואעד הוא חוקר (מלגאי ניובאואר) במכון למחקרי ביטחון לאומי ודוקטורנט במחלקה לממשל של ביה"ס למדעי המדינה באוניברסיטת חיפה. khadirs@gmail.com

במיצוי הכלים שמאפשר החוק כנגד הפורעים. ההסכם הקואליציוני שהושג עם רע"ם במסגרת הקמת ממשלת האחדות, הכולל יישום תוכניות לטיפול בתופעות האלימות והפשעה ומימוש תוכניות סיוע ותקצוב רב־שנתיות בתחום הכלכלי והחברתי ותכנון הבנייה – עשוי לבסס ואף להאיץ את תהליכי ההשתלבות של ערביי ישראל בחברה ובמדינה.

השיחות הקואליציוניות שקיימו מפלגות מגוש השינוי, כולל מפלגת ימינה, עם המפלגות הערביות בעקבות הבחירות לכנסת ה־24 מעידות אומנם על תהליך משמעותי של לגיטימציה של הקול הערבי. ואולם, גם ממשלת אחדות של גוש מפלגות המרכז־שמאל, הכוללת גם את המפלגה הערבית רע"ם ומתבססת על סדר יום אזרחי, תהיה חשופה לדה־לגיטימציה מצד האופוזיציה הימנית, בטענה שאין לה רוב יהודי (כפי שנעשה בשעתה לממשלת רבין השנייה בשנים 1992–1995). אם ממשלת האחדות תתגלה גם כבלתי יציבה ולא תחזיק מעמד לאורך זמן, הדבר יפחית את הסיכוי לכונן בעתיד ממשלות בהשתתפות ערבית, בשל תקדים כושל.

לפיכך, על המפלגות היהודיות מוטלת אחריות לאימוץ מדיניות ברורה של הכרה בלגיטימיות של הקול הערבי ושל המפלגות המייצגות אותו. אין מנוס מהכרה בכך שהמציאות הדמוגרפית והפוליטית הקיימת מחייבת הכרה בהיות הערבים אזרחים שווי זכויות, ונציגייהם בכנסת הם ביטוי לפניה של החברה וחלק בלתי נפרד ממרקם החיים במדינה. עקב כך הם מהווים בהכרח ובצדק כוח פוליטי לגיטימי שנכון לנהל עימו משא ומתן קואליציוני ושותפות פוליטית. אם תתרחש, תתרחב ותתמסד הכרה זו, הבחירות לכנסת ה־24 וכינון הממשלה ה־36 עשויים להירשם כפריצת דרך תודעתית ומעשית בהכשרת הקול הערבי, שאולי תצמיח שיתוף פוליטי שיתרום לשיפור ניכר במעמדה של החברה הערבית, לטובת המדינה והחברה הישראלית כולה.